

Krystian Zbigniew Żelazny. *Księstwo Siewierskie. Prawo i ustroj a zakres suwerenności względem Korony Królestwa Polskiego*. Wydawnictwo „Śląsk”. Katowice 2016, ss. 180

Od kilkunastu lat dużą popularnością cieszą się badania dziejów „małych ojczyzn”, które prowadzone są zarówno przez zawodowych historyków, jak i przez pasjonatów. Wynika to m.in. z zainteresowania przeszłością społeczności lokalnych. Ukazują się więc monografie poszczególnych miast i miasteczek, a także jednostek administracyjnych czy terytorialnych. Przytoczyć tutaj można jako przykład czterotomową monografię Częstochowy (*Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego, Częstochowa*, t. I-IV. Częstochowa 2002-2007), dwutomową monografię Kłobucka (*Kłobuck. Dzieje miasta i gminy (do roku 1939)*. Kraków 1998; *Kłobuck. Dzieje miasta i gminy (1939-2009)*. Wrocław 2010) czy pracę poświęconą starostwu olsztyńskiemu (Karol Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie od XIV do połowy XVII wieku*. Kraków 2012). Publikacje te wypełniają lukę w wiedzy historycznej wyniesionej głównie ze szkół, w których ze względu na realizowany program kładzie się nacisk na „wielką historię”, związaną z przełomowymi wydarzeniami w dziejach Polski, a rozgrywającymi się bądź to w stolicy, bądź to na odległych polach bitew.

Jedną z publikacji związaną z powyższym nurtem jest książka Krystiana Zbigniewa Żelaznego, zatytułowana *Księstwo Siewierskie. Prawo i ustroj a zakres suwerenności względem Korony Królestwa Polskiego*, która ukazała się w tym roku nakładem Wydawnictwa „Śląsk”. Autor jest z wykształcenia prawnikiem, publikującym teksty naukowe i publicystyczne poświęcone zagadnieniom prawno-ustrojowym, a ponieważ jest związany z regionem dzisiejszego Zagłębia Dąbrowskiego postanowił przygotować pracę naukową poświęconą dziejom Księstwa Siewierskiego.

Autor we *Wprowadzeniu* odnotował, że w latach 90-tych ubiegłego stulecia ukazały się dwie publikacje poświęcone dziejom Księstwa Siewierskiego, które „ogromnie dopomogły” mu w napisaniu recenzowanej książki. Pierwszą z nich jest monografia Andrzeja Nowakowskiego, pt. *Dzieje ustroju i prawa księstwa siewierskiego*¹ (Warszawa 1993), a drugą obszerna praca zbiorowa pod redakcją Feliksa Kiryka, pt. *Siewierz, Czeladź, Kozięgłowy. Studia z dziejów Księstwa Siewierskiego* (Katowice 1994). Uznał on jednak, że dzieje tego państwa, a przede wszystkim zagadnienia prawno-ustrojowe związane z jego funkcjonowaniem nie są szerzej znane.

¹ A. Nowakowski w swojej pracy konsekwentnie stosował taki właśnie zapis nazwy Księstwa Siewierskiego.

Celem badawczym, jakim K.Z. Żelazny sobie założył, było zaprezentowanie problematyki ustrojowej, a dokładnie rzecz biorąc stopnia suwerenności Księstwa Siewierskiego. Jednakże już we *Wprowadzeniu* stwierdza, iż jego zdaniem państwo to było „w pełni niepodległe, choć nie do końca niezależne” (s. 16-17), co pozwala sądzić, że cały wywód badawczy został przygotowany pod z góry założoną tezę. Z metodologicznego punktu widzenia we wstępie brakuje dokładnego przedstawienia ram chronologicznych i terytorialnych, a przede wszystkim krytycznego ustosunkowania się do dotychczas opublikowanych prac związanych z omawianą problematyką. Autor niejako usprawiedliwia się za to z faktu pominięcia źródeł archiwalnych twierdząc, że większość z nich uległa zniszczeniu w czasie II wojny światowej. Jest to oczywiście prawdą (pisał o tym we wstępie do swojej pracy A. Nowakowski), ale zachowały się materiały źródłowe przechowywane w zbiorach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Bibliotece Jagiellońskiej czy Bibliotece Muzeum ks. Czartoryskich w Krakowie. Co więcej – K.Z. Żelazny nie skorzystał nawet ze źródeł drukowanych, opierając się całkowicie na cytatach znajdujących się w opracowaniach.

Przechodząc do omówienia treści prezentowanej książki należy stwierdzić, że układ materiału jest prawidłowy, chociaż daleki od oryginalności (o czym poniżej). W pierwszym rozdziale Autor przedstawia dzieje Siewierza i obszaru późniejszego Księstwa Siewierskiego począwszy od XII do początku XV wieku. W drugim okoliczności jego zakupu przez biskupa Zbigniewa Oleśnickiego i związane z tym początkowe kłopoty w relacjach z książętami górnośląskimi. Trzy kolejne części pracy poświęcone są zagadnieniom prawno-ustrojowym. Najpierw omówiony został ustrój społeczny Księstwa Siewierskiego, następnie kwestie sądownictwa na tym terenie, a w rozdziale piątym stosunki międzypaństwowe. W ostatnim rozdziale przedstawione natomiast zostały okoliczności i skutki inkorporacji Księstwa Siewierskiego przez Rzeczpospolitą Obojga Narodów w czasie Sejmu Czteroletniego oraz teoretyczną jego restytucję po utworzeniu Księstwa Warszawskiego. Książkę uzupełniają ilustracje, przedstawiające sylwetki kilku książąt siewierskich i zdjęcia zabytków z terenu Siewierza, Będzina i Czeladzi oraz aneks z krótkimi biogramami książąt siewierskich.

Pod względem merytorycznym trudno coś zarzucić Autorowi. Pojawiają się oczywiście drobne pomyłki, ale są to raczej lapsusy, a nie błędy wynikające z braku wiedzy historycznej. Przykładowo na stronie 23, opisując kwestię rozbitcia dzielnicowego ziem polskich w XII w. określa on Bolesława III Krzywoustego tytułem króla. Niestety należy stwierdzić, że całą zasługę, związaną z rzetelnością przekazywanych informacji, trzeba przypisać nie K.Z. Żelaznemu, ale autorom

dziel z których korzystał – Marcelemu Antoniewiczowi, Jackowi Laberschekowi, Arturowi Rokowi, a przede wszystkim Andrzejowi Nowakowskiemu, gdyż bardzo dokładnie „oparł się” on na publikacjach tychże badaczy. Już tylko porównując układ materiału widać niemal kopię pracy *Dzieje ustroju i prawa księstwa siewierskiego*. W zasadzie tylko pierwszy rozdział w obu pracach jest inny – u K.Z. Żelaznego znajduje się omówienie dziejów Księstwa Siewierskiego od XII do XV wieku, zaś u A. Nowakowskiego kwestie prawno-ustrojowe z tego okresu. Jednakże ta część książki stanowi swego rodzaju skrót artykułów J. Laberscheka, pt. *Z dziejów Siewierza i ziemi siewierskiej do końca XIII wieku*, i M. Antoniewicza, pt. *Terytorium siewierskie w XIV i pierwszej połowie XV wieku*, które zamieszczone zostały w zbiorze *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia z dziejów księstwa Siewierskiego*. Widać to chociażby we fragmencie dotyczącym domniemanej kasztelanii siewierskiej. U J. Laberscheka czytamy: „Kontynuując nasze rozważania na temat kasztelanii siewierskiej, należy się zastanowić, czy była ona kasztelanią terytorialną, to znaczy, czy spełniała na określonym terytorium funkcje policyjno-sądowe i skarbowe, a mówiąc jaśniej, czy kasztelan siewierski sprawował jurysdykcję nad mieszkańcami określonego, podporządkowanego Siewierzowi terytorium i czy egzekwował na rzecz grodu świadczenia i powinności od ludności w nie zamieszkałej, bądź czy była kasztelanią nieterytorialną, charakteryzującą się tym, iż kasztelan sprawował tylko funkcję dowódcze w grodzie i nie władał żadnym terytorium” (s. 125). Natomiast K.Z. Żelazny sparafrazował ten fragment następująco: „Większe wątpliwości wiążą się z ustaleniem czy kasztelania uznawana była za terytorialną, czy nieterytorialną vel grodową? Pierwsza z nich charakteryzowała się posiadaniem przez kasztelana pełni władzy zarówno wojskowej jak i administracyjnej oraz sądowniczej nad określonym obszarem przynależnym do grodu. Druga ograniczała władztwo wspomnianego urzędnika tylko do sprawowania funkcji dowódczych w obrębie danej miejscowości” (s. 27). Dokonany przez Autora skrót tekstów Laberscheka i Antoniewicza niekiedy powoduje problemy z właściwym odbiorom informacji. Tak jest chociażby przy opisie ostatniego władcy piastowskiego na Siewierzu – ks. Waclawa I. K.Z. Żelazny na stronie 42 pisze, że władca ten pod koniec życia „ostał się [...] przy jednej, dziedzicznej domenie, jaką stało się Bielsko” (s. 42). Jest to zgodne z faktami, ale wcześniej i później określa go mianem księcia bytomsko-siewierskiego, co może nasunąć czytelnikowi błędne przypuszczenie, iż nastąpiła pomyłka i zamiast Bielska powinien być Bytom.

Jak już zaznaczyłem powyżej pozostałe rozdziały, a nawet podrozdziały pokrywają się z kolejnymi częściami pracy A. Nowakowskiego. I tak rozdział drugi u K.Z. Żelaznego zatytułowany *Sprzedż Księstwa Siewierskiego w 1443*

roku oraz późniejsze zrzeczenie się praw do niego przez władcę Królestwa Czeskiego jest w swojej treści niemal tożsamy z drugim i trzecim rozdziałem pracy A. Nowakowskiego – (roz. II) *Wykup księstwa przez biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego w roku 1443*, (roz. III) *Zrzeczenie się przez Czechy roszczeń do Siewierza w roku 1462*. Kolejne trzy rozdziały mają do siebie już bezpośrednie odniesienie, a nawet niemal takie same tytuły. Ostatnia różnica w budowie obu prac pojawia się na końcu, gdzie K.Z. Żelazny ponownie „scalił” dwa rozdziały występujące w pracy A. Nowakowskiego. I tak w recenzowanej książce kolejne części mają następujące tytuły: roz. III *Ustrój społeczny Księstwa Siewierskiego*, roz. IV *Sądownictwo Księstwa Siewierskiego*, roz. V *Księstwo Siewierskie jako podmiot prawa międzynarodowego oraz jego powiązania z Koroną Królestwa Polskiego*, roz. VI *Wcielenie Księstwa Siewierskiego do Rzeczypospolitej w 1790 roku i próby jego restauracji w początkach XIX wieku*. Analogiczne rozdziały w pracy A. Nowakowskiego mają tytuły: roz. IV *Ustrój księstwa siewierskiego*, roz. V *Sądy siewierskie oraz prawo sądowe*, roz. VI *Stosunek księstwa siewierskiego do Polski w latach 1443-1790*, roz. VII *Włączenie Siewierza do Rzeczypospolitej w roku 1790*, roz. VIII *Księstwo siewierskie po roku 1790*.

Różnice odnośnie do treści dotyczą przede wszystkim miejsca, w którym K.Z. Żelazny umieścił daną informację oraz, tak jak powyżej, przekonstruowania poszczególnych zdań, tak aby uniknąć posądzenia o plagiat. W tym miejscu wskażę tylko jeden z wielu fragmentów, które można by przytoczyć. A. Nowakowski pisał odnośnie do planów zakupu Księstwa Siewierskiego przez bp Z. Oleśnickiego: „W tym czasie biskupi w zachodniej Europie (np. w Niemczech) sprawowali władztwo terytorialne w licznych posiadłościach. Na ziemiach polskich również spotykamy w tym czasie władztwa duchowne. Świecką władzę terytorialną uzyskali biskupi wrocławscy, którzy od czasów Henryka z Wierzbna (początek XIV wieku) byli zarazem książętami Nysy i Otmuchowa” (s. 21). Natomiast K.Z. Żelazny przedstawił to następująco: „Obserwował on [Z. Oleśnicki – M.T.] stosunki panujące w Świętym Cesarstwie Rzymskim Narodu Niemieckiego, gdzie istniały liczne udzielne księstwa biskupie, ale przecież nie tylko tam. W samej Polsce świecką władzę terytorialną uzyskali choćby zwierzchnicy diecezji wrocławskiej, którzy od czasów panowania Henryka z Wierzbna (początek XIV wieku) byli zarazem książętami Nysy i Otmuchowa” (s. 43). Co więcej sparafrazowany tekst K.Z. Żelazny nie uznał w tym miejscu za stosowne opatrzyć stosownym przypisem, odsyłając czytelnika do pracy Mariusza Kowalskiego, pt. *Księstwa Rzeczypospolitej. Państwo magnackie jako region polityczny* (Warszawa 2013), u którego można

przeczytać „Na Śląsku sukcesem zakończyły się starania biskupa wrocławskiego, który wywalczył udzielne księstwo w oparciu o swoje dobra nyskie. Odbyło się to na drodze uzurpacji, która została następnie uznana przez księcia wrocławskiego” (s. 57). Tym podobne zabiegi Autor recenzowanej pracy stosuje wielokrotnie, unikając tym samym ciągłego cytowania A. Nowakowskiego, ale tym samym świadomie wprowadza czytelnika w błąd. Ponieważ wszystkie kolejne rozdziały zostały przez K.Z. Żelaznego w ten sam sposób oparte na pracy A. Nowakowskiego, nie będą przytaczał kolejnych przykładów.

W zasadzie jedynym odstępstwem od „wzorca” jest stosunek K.Z. Żelaznego do stopnia niezależności Księstwa Siewierskiego. Stoi on na stanowisku, że „nie sposób negować suwerenności tego państwa” (s. 115), gdy A. Nowakowski stwierdzał: „Było więc księstwo siewierskie do r. 1790 półsamodzielnym i półautonomicznym tworem państwowym na pograniczu ówczesnej Polski” (s. 83). Co ciekawe obaj Autorzy doszli do tej konstatacji na podstawie tych samych źródeł, choć oczywiście K.Z. Żelazny zapoznawał się z nimi za pośrednictwem pracy A. Nowakowskiego.

Podsumowując – książka Krystian Zbigniew Żelazny, *Księstwo Siewierskie. Prawo i ustroj a zakres suwerenności względem Korony Królestwa Polskiego* z naukowego punktu widzenia nie ma większej wartości, gdyż stanowi swego rodzaju trawestację pracy Andrzeja Nowakowskiego *Dzieje ustroju i prawa księstwa siewierskiego*. Jedyną zaletą owego dzieła może być popularyzacja wiedzy o dziejach regionu, gdyż jak nadmieniałem powyżej, wolne jest ono od błędów merytorycznych, choć opinia Autora o stopniu suwerenności Księstwa Siewierskiego względem Korony Królestwa Polskiego, a następnie Rzeczypospolitej Obojga Narodów jest z pewnością dyskusyjna.

Maciej Trąbski

Bibliografia

Antoniewicz M. (1994), *Terytorium siewierskie w XIV i pierwszej połowie XV wieku*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia z dziejów Księstwa Siewierskiego*, red. F. Kiryk, Katowice.

Kowalski M. (2013), *Księstwa Rzeczypospolitej. Państwo magnackie jako region polityczny*, Warszawa.

Laberschek J. (1994), *Z dziejów Siewierza i ziemi siewierskiej do końca XIII wieku*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia z dziejów Księstwa Siewierskiego*, red. F. Kiryk, Katowice.

Nabiałek K. (2012), *Starostwo olsztyńskie od XIV do połowy XVII wieku*, Kraków.

Nowakowski A. (1993), *Dzieje ustroju i prawa księstwa siewierskiego*, Warszawa.

Żelazny K. Z. (2016), *Księstwo Siewierskie. Prawo i ustroj a zakres suwerenności względem Korony Królestwa Polskiego*, Katowice.